

НОСОВСЬКИЙ
Анатолій Володимирович — академік НАН України, директор Інституту проблем безпеки атомних електростанцій НАН України

ЯДЕРНИЙ ТЕРОРИЗМ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ В УКРАЇНІ — ВИКЛИК ДЛЯ СВІТОВОЇ БЕЗПЕКИ

**Стенограма доповіді на засіданні
Президії НАН України 23 березня 2022 року**

У доповіді підкреслено, що захоплення військами Російської Федерації ядерних об'єктів, розташованих на території України, є порушенням міжнародного права та основних принципів ядерної безпеки і створює загрозу як для України, так і для всього світу. На конкретних прикладах показано, що дії РФ слід кваліфікувати як ядерний тероризм, і зазначено, що спеціалізовані міжнародні організації, насамперед МАГАТЕ, на жаль, не вживають достатньо активних заходів для тиску на країну-агресора.

Вельмишановний Анатолію Глібовичу!

Вельмишановні члени Президії! Пані і панове!

Свою доповідь розпочну з фактів. 24 лютого 2022 р. близько п'ятої ранку черговий Державного агентства України з управління зоною відчуження повідомив про термінову евакуацію персоналу підприємств, що працюють у зоні відчуження Чорнобильської атомної електростанції, у зв'язку з воєнним нападом Російської Федерації на Україну.

Весь персонал підприємств і установ, розташованих у зоні відчуження, в тому числі й Інституту проблем безпеки атомних електростанцій НАН України, що працював у м. Чорнобиль, було евакуйовано. На робочих місцях залишилися тільки оперативний персонал Чорнобильської АЕС та військово-службовці Національної гвардії України, які охороняють ядерні об'єкти.

У той самий день, 24 лютого, близько 17-ї години всі об'єкти Державного спеціалізованого підприємства «Чорнобильська атомна електростанція», що знаходяться в зоні відчуження, а саме: сховища відпрацьованого ядерного палива — СВЯП-1 і СВЯП-2, Новий безпечний конфайнмент об'єкта «Укриття», 1-й, 2-й і 3-й блоки ЧАЕС, що перебувають на етапі зняття з експлуатації, були захоплені російськими військами.

9 березня сталося аварійне знеструмлення всіх об'єктів на майданчику ДСП «Чорнобильська АЕС», після чого для живлення електромереж на майданчику було ввімкнено аварійні дизель-генератори, запас дизельного палива для яких розрахований на 48 годин.

У разі повного знеструмлення ядерних об'єктів персонал не має можливості контролювати параметри безпеки в приміщеннях сховищ відпрацьованого ядерного палива, а також припиняється робота важливих для безпеки систем. Наприклад, якщо система вентиляції втрачає працездатність, можуть утворюватися вибухонебезпечні концентрації водню внаслідок реакції радіолізу. Отже, довготривале знеструмлення ядерних об'єктів могло призвести до неможливості ефективно реагувати на аварійні події в разі їх виникнення, що в свою чергу могло спричинити тяжкі радіаційні наслідки.

На щастя, майданчик Чорнобильської АЕС вдалося забезпечити додатковим запасом палива для дизельних електростанцій, а вже 14 березня завдяки зусиллям аварійних бригад НЕК «Укренерго» було відновлено енергоживлення всіх ядерних установок.

Починаючи з 24 лютого персонал Чорнобильської АЕС опинився в заручниках і змушений був виконувати свою роботу на майданчику під пильним наглядом ворога. Тільки 20 березня вдалося провести часткову ротацію персоналу ЧАЕС та евакуювати осіб, які перебували на території окупованої станції. Було вивезено 106 осіб — співробітників ЧАЕС, службовців Національної гвардії України (лише жінки та один хворий), працівників Державної служби України з надзвичайних ситуацій та кількох нелегалів-сталкерів, які на момент воєнного вторгнення опинилися в зоні відчуження. На заміну евакуйованому персоналу поїхали 46 добровольців — працівників станції.

4 березня збройні сили Російської Федерації здійснили обстріл майданчика Запорізької АЕС. Російські загарбники зруйнували фізичний периметр Запорізької АЕС, адміністративну будівлю та спрямованим обстрілом енер-

гоблоків спричинили пожежу. Було знищено інфраструктуру навчально-тренувального центру з трьома найсучаснішими тренажерами для підготовки ліцензованих операторів АЕС.

Під час бойових дій російські загарбники захопили м. Енергодар та майданчик Запорізької АЕС. На жаль, серед українських захисників станції є загиблі та поранені. На територію станції увійшли з пів сотні одиниць ворожої техніки та близько 500 озброєних російських військових. 14 березня російські окупаційні війська у безпосередній близькості до енергоблоків ЗАЕС здійснили підрив боєприпасів, які не розірвалися під час обстрілу майданчика.

Крім шести енергоблоків на майданчику Запорізької АЕС знаходиться сховище відпрацьованого ядерного палива, пошкодження якого внаслідок обстрілів може призвести до радіоактивного викиду.

Усі шість енергоблоків Запорізької АЕС обслуговує український персонал, зміни мають можливість ротації. Формально окупанти не втручаються в роботу АЕС, проте всі технічні рішення персонал змушений погоджувати з командиром загарбників.

Згодом на майданчик Запорізької АЕС російські окупанти привезли групу представників російської державної корпорації «Росатом». Запорізькі атомники відразу їх ідентифікували — це співробітники Балаковської, Ростовської та Білібінської АЕС. Мета їхнього перебування там та подальші плани невідомі. Зазначені особи не втручаються в процес експлуатації ядерних установок, але поширюють інформацію, що ЗАЕС перейшла у власність корпорації «Росатом».

6 березня під обстріли потрапила дослідницька ядерна підкритична установка «Джерело нейтронів», яка розташована на майданчику Національного наукового центру «Харківський фізико-технічний інститут». У результаті бомбардування було зруйновано електричну підстанцію, пошкоджено системи охолодження, основну будівлю ядерної установки, теплоtrasу та лінії електропостачання.

Усі ці приклади свідчать, що Російська Федерація ігнорує міжнародне право і вико-

ристовує ядерний тероризм, втручаючись в управління безпекою атомних станцій України, свідомо руйнуючи фізичні бар'єри ядерних об'єктів. Високий рівень культури ядерної безпеки, зумовлений трагічним досвідом Чорнобильської катастрофи, а також відповідальне ставлення українських фахівців-ядерників та військових до своїх обов'язків, не дозволяють їм у межах ядерних майданчиків використовувати силу у відповідь, оскільки вони добре розуміють усю небезпечність можливих наслідків таких дій. Атомні електростанції та будь-які інші ядерні установки не розраховані на експлуатацію в умовах бойових дій. Военні або терористичні акти, спрямовані на ці об'єкти, можуть призвести до катастрофічних наслідків не лише для України, а й для сусідніх країн.

Отже, немає іншого способу зупинити російських терористів, крім як закликати світову спільноту та міжнародні організації припинити співпрацю з Російською Федерацією у ядерній сфері.

Вже 24 лютого Українське ядерне товариство звернулося до Міжнародного агентства з атомної енергії (МАГАТЕ), Всесвітньої асоціації операторів атомних електростанцій (ВАО АЕС), ядерних товариств та асоціацій Європейського Союзу та Сполучених Штатів Америки, поінформувавши їх про наявність загрози об'єктам ядерної енергетики України у зв'язку з вторгненням збройних сил Російської Федерації.

Після захоплення ЧАЕС Україна надіслала до МАГАТЕ лист з проханням звернутися до НАТО з вимогою закрити доступ до повітряного простору над її ядерними об'єктами, щоб не допустити актів ядерного тероризму. У тексті звернення Україна наполягала на вжитті заходів з боку МАГАТЕ задля негайного припинення вогню та недопущення наближення військ на відстань, ближчу ніж 30 км від АЕС. Автори документа акцентували увагу на тому, що Російська Федерація повністю ігнорує принципи миру, безпеки та єднання, задля яких у структурі ООН і створювалося МАГАТЕ, і запропонували виключити Росію з організації та розі-

рвати відносини з усіма громадянами РФ, які працюють у структурах ООН.

Польща приєдналася до вимог України виключити представників Російської Федерації з усіх робочих органів МАГАТЕ. А виконавчий директор Greenpeace International навіть звернувся до генерального директора МАГАТЕ із заявою про неприпустимість підтримання зв'язків з «Росатомом» та вимогою негайно відсторонити від посади заступника генерального директора МАГАТЕ, який є громадянином країни-агресора.

А що ж МАГАТЕ? Як і багато інших міжнародних організацій, МАГАТЕ практично ніяк не відреагувало на події в Україні. У своїх заявах, звертаючись до обох сторін, генеральний директор МАГАТЕ висловлював занепокоєння, називав воєнну агресію Росії проти України не інакше, як «конфліктом», казав, що ЧАЕС захопили якісь невідомі особи, і пропонував провести зустріч регуляторів обох країн, хоча очевидно, що українському регулятору нема чого обговорювати з російським колегою.

Згодом МАГАТЕ все ж таки прийняло резолюцію, в якій засудило дії Російської Федерації і знову висловило глибоке занепокоєння тим, що воєнні дії перешкоджають діяльності Агентства. Водночас МАГАТЕ підкреслило, що нинішній стан АЕС України не становить жодної загрози для населення.

Отже, МАГАТЕ обмежується, на жаль, лише стурбованими зверненнями до світової спільноти і не вказує на єдиного винуватця цих подій — Російську Федерацію як терористичну державу. Ядерне співтовариство України і вся міжнародна спільнота фахівців у ядерній галузі зрозуміли, що МАГАТЕ не захищатиме їхні інтереси, якщо вони не збігаються і тим більше суперечать інтересам Російської Федерації, яка є головним фінансовим донором МАГАТЕ.

Співробітники московського центру Всесвітньої асоціації операторів атомних електростанцій Андрій Лук'яненко і Анатолій Васильчук звернулися до своїх колег із закликом розповідати світу правду про реальну загрозу для АЕС України через воєнну агресію Російської Федерації. На жаль, ніякої реакції на війну в

Україні від керівництва ВАО АЕС не було. Жоден з керівників російської атомної енергетики не лише не засудив злочинні дії РФ, а й навіть не висловив побоювання щодо наслідків обстрілів атомних станцій.

Своїми терористичними діями, пов'язаними із захопленням ядерних об'єктів на Чорнобильській і Запорізькій АЕС, бомбардуванням дослідницької ядерної підкритичної установки «Джерело нейтронів» у Харкові, РФ порушила всі основні принципи ядерної безпеки. Російські загарбники утримують персонал у полоні, вимикають електроенергію, обстрілюють захисні споруди, створюючи загрозу і підвищуючи небезпеку радіаційних аварій. Тому світова спільнота ядерників та наукове співтовариство вимагають міжнародного визнання воєнних дій Російської Федерації в Україні проявами ядерного тероризму, а самої Росії — країною — ядерним терористом.

Аналізуючи всі аспекти цієї війни, цивілізований світ має не лише зробити висновки щодо неможливості гарантування безпеки з боку Ради Безпеки ООН, а й поставити питання стосовно діяльності МАГАТЕ, яке продемонструвало неспроможність протидіяти актам ядерного тероризму. Агентство навіть не відрядило на ядерні об'єкти України свої місії, не закликала агресора дотримуватися основних принципів ядерної безпеки, а отже, повністю зняло з себе відповідальність за гарантування принципу нерозповсюдження ядерних матеріалів на період воєнного стану, адже такі поняття, як «фізичний захист» і «культура безпеки», під загрозою танкових і ракетних обстрілів повністю втрачають сенс. Ніхто з поважних експертів МАГАТЕ не порушив питання про закриття повітряного простору над ядерними об'єктами України, не запропонував розробити і підготувати окремі настанови щодо безпечної експлуатації АЕС в умовах війни. Навіть за радянських часів для атомних станцій були плани дій на період воєнного стану.

16 березня відбулося засідання підгрупи з ядерної та радіологічної безпеки країн Великої сімки (G7), присвячене огляду поточних подій та можливих наслідків для безпеки

атомних електростанцій в Україні. Учасники засудили воєнне вторгнення Російської Федерації в Україну та захоплення її військами ядерних об'єктів, що ставить під загрозу безпеку не лише України, а й усього світу. Однак, як ми всі розуміємо, цього замало. «Засудили», «висловили занепокоєність» — уся ця «стурбованість» на країну-агресора не діє. З боку світової спільноти потрібні більш жорсткі заходи. Ми маємо вимагати від міжнародних організацій визнання РФ країною-агресором, а її дій на майданчиках АЕС та інших ядерних об'єктах — проявом ядерного тероризму, домогатися звільнення всіх українських АЕС від присутності російських військ, виключення Російської Федерації та її представників з усіх міжнародних ядерних організацій, подавати до міжнародних судів позови щодо порушення РФ міжнародних принципів ядерної безпеки, а також щодо вчинення нею дій, які можна кваліфікувати як ядерний тероризм.

І насамкінець. Незважаючи на те, що вся лабораторна база Інституту проблем безпеки атомних електростанцій НАН України залишилася на окупованій території в м. Чорнобиль, наукові співробітники продовжують виконувати дослідницькі завдання. Зараз разом із колегами з Японії та США вони проводять оцінку ризиків терористичних актів на ядерних об'єктах України, їх наслідків і надають цю інформацію відповідним державним органам. На території зони відчуження ЧАЕС у результаті бойових дій спалахнули лісові пожежі. Науковці Інституту оцінюють рівень радіоактивних викидів від цих пожеж і надають рекомендації щодо необхідних заходів із гарантування безпеки.

Росія намагається виправдати напад на Україну, вигадуючи різні брехливі історії про нібито наявність в Україні спеціальних лабораторій з розроблення біологічної зброї або з виготовлення ядерної зброї. Так, одразу три центральні інформаційні агентства Російської Федерації — «Интерфакс», «РИА Новости» і ТАСС — поширили дезінформацію про те, що Україна з 1994 р. начебто реалізує програму з розроблення ядерної зброї. Вони стверджують,

що роботи зі створення ядерного вибухового пристрою проводили вчені ННЦ «Харківський фізико-технічний інститут», а допомагали їм колеги з Інституту проблем безпеки атомних електростанцій НАН України, науковці якого виконують певні завдання в зоні Чорнобильської АЕС як з виготовлення «брудної» бомби, так і з виділення збройового плутонію.

У зв'язку з поширенням цієї брехні у засобах масової інформації ми разом з генеральним директором ННЦ ХФТІ академіком Миколою Шульгою зробили спільну заяву про те, що ніякі програми зі створення ядерної зброї в наукових установах Національної академії наук України і взагалі в Україні не проводилися і не ведуться. Це звернення було розміщено на сайті нашої Академії і поширено у засобах масової інформації.

Джейсон Тьєрі, начальник підрозділу з розроблення програм та міжнародного співробітництва Офісу ядерної захищеності МАГАТЕ, також підтвердив, що, згідно з результатами місій МАГАТЕ з гарантій використання ядерної енергії у мирних цілях, Україна не проводить ніякої незаголошеної діяльності, яка б могла призвести до створення ядерної зброї.

Останніми днями з'явилася неприємна для нас новина, що лабораторні та офісні приміщення, які належать Інституту проблем безпеки атомних електростанцій НАН України в м. Чорнобиль, було пограбовано російськими загарбниками-мародерами. Є інформація, що вивезено системні блоки комп'ютерів, оргтехніку, пошкоджено або знищено лабораторне

обладнання та вимірювальні пристрої. Пограбовано гаражі з автомобільною технікою, яка використовувалася для доставки науковців на об'єкти досліджень по всій зоні відчуження. В лабораторіях зберігалися джерела іонізуючого випромінювання та зразки паливовмісних матеріалів з об'єкта «Укриття», які наші науковці використовували у своїх дослідженнях. Наразі ми не знаємо, що сталося з цими матеріалами.

Однак сьогодні, на мою думку, найголовніше завдання для нас — зберегти людей. Якщо всі будуть живі й здорові, все відновимо та відбудуємо — і наші українські міста, і лікарні, школи й театри, і наукові інститути. Після перемоги над ворогом ми побудуємо ще кращі лабораторії, з допомогою наших міжнародних партнерів укомплектуємо їх сучасним обладнанням та приладами і продовжимо здобувати нові знання з безпеки використання ядерної енергії в мирних цілях. Однак ми повинні обов'язково проаналізувати досвід війни в Україні, зробити належні висновки, розробити на майбутнє план дій міжнародних організацій у разі виникнення збройних протистоянь поблизу АЕС та систему заходів з ефективної протидії проявам ядерного тероризму, підготувати настанови та рекомендації з експлуатації АЕС та інших ядерних об'єктів в умовах бойових дій.

Дякую за увагу!

Слава Україні!

За матеріалами засідання підготувала О.О. Мележик

Anatolii V. Nosovskiy

Institute for Safety Problems of Nuclear Power Plants
of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2594-3780>

NUCLEAR TERRORISM OF THE RUSSIAN FEDERATION IN UKRAINE
IS A CHALLENGE TO WORLD SECURITY

Transcript of the report at the meeting of the Presidium of NAS of Ukraine, March 23, 2022

The report emphasizes that the seizure of nuclear facilities located on the territory of Ukraine by the Russian Federation is a violation of international law and basic principles of nuclear safety and poses a threat to both Ukraine and the world. Specific examples show that Russia's actions should be classified as nuclear terrorism, and it is noted that specialized international organizations, especially the IAEA, unfortunately, do not take sufficient measures to put pressure on the aggressor nation.